

Ольга Царик,

кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний
економічний університет
м. Тернопіль, Україна

Olga Tsaryk,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine

tsarykolga@gmail.com

УДК 37(09)(477)

ББК

**КУЛЬТУРА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У ШКОЛАХ ГАЛИЧИНИ
МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ СТ.**

**CULTURE OF WRITING IN SCHOOLS OF GALICIA DURING THE
INTERWAR PERIOD IN THE XXth CENTURY**

У статті описано історичний досвід навчання учнів у галицьких школах міжвоєнного періоду ХХ ст. Методологічною основою дослідження стали праці вчених-методистів, теоретичний аналіз методичної літератури. Мета статті полягала у дослідженні стану писемного мовлення в українських школах Галичини міжвоєнного періоду, в аналізі процесу формування культури усного та писемного мовлення. Проаналізовано роль вибору теми у процесі розвитку культури писемного мовлення, методи перевірки письмових робіт. Зроблено порівняння усного та писемного мовлення учнів третього класу гімназії міжвоєнного періоду ХХ ст. У статті зроблено висновки про чинники, від яких залежить формування культури писемного мовлення.

Ключові слова: мовна освіта, писемне мовлення, культура писемного мовлення, учень, школа, методи навчання.

В статье описан исторический опыт обучения учащихся в галицких школах межвоенного периода XX в. Методологической основой исследования стали труды ученых-методистов, теоретический анализ методической литературы. Цель статьи заключалась в исследовании состояния письменной речи в украинских школах Галичины межвоенного периода, в анализе процесса формирования культуры устной и письменной речи. Проанализированы роль выбора темы в процессе развития культуры письменной речи, методы проверки письменных работ. Сделано сравнение устной и письменной речи учащихся третьего класса гимназии межвоенного периода XX в. В статье сделаны выводы о факторах, от которых зависит формирование культуры письменной речи.

Ключевые слова: языковое образование, письменная речь, культура письменной речи, ученик, школа, методы обучения.

The article describes the historical experience of teaching students in schools of Galicia during the interwar period of the twentieth century. The works of scientists specializing in teaching methods and the theoretical analysis of literature are the methodological basis of the research. The objective of the article is to study the state of writing in Ukrainian schools in Galicia during the interwar period, as well as to analyze the process of creating a culture of oral speech and writing. The author notices that the study of stylistics was a special part of learning the native language. Then she emphasizes that the style is the last phase of complete learning of native language. The level of assimilating the knowledge of native language, the practical usage of acquired knowledge and the level of human intelligence can be assessed on examining the style. The role of choosing the theme in the development of writing culture is analyzed. Methodists encouraged choosing themes that students can understand, imagine, are experienced in, including themes from their immediate environment. It was emphasized that in practice neither spelling exercises, no written works provide the correct writing. Only by checking and correcting mistakes, the teacher can train the skills of correct writing. In schools of Galicia, various forms of

correcting errors were used: errors underlining, strikethrough, lining out an entry, prescribing errors and more. All forms had one goal - to draw attention of students to mistakes, make them understand the right variants. The comparison of oral speech and writing skills of the second year high-school students during the interwar period of the XXth century was made in this article. The factors that affect the formation of writing culture are analyzed in the article.

Keywords: language education, writing, writing culture, student, school, learning methods.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах орієнтації освіти на практичний аспект змісту навчання розвиток культури мовлення набуває особливого значення для виховання особистості, що спрямований на формування мовленнєвої компетенції, що виявляється в нормативності й правильності писемного мовлення. Вивчення методики викладання філологічних дисциплін у ретроспективі важливе для історії педагогічної думки в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою культури мовлення займалися вітчизняні лінгвісти та методисти Н.Бабич, І.Білодід, О.Біляєв, С.Єрмоленко, М.Жовтобрюх, А.Каніщенко, А.Коваль, Л.Мацько, М.Пентилюк, М.Пилинський, В.Русанівський, Л.Струганець. Про важливість навчання української мови йдеться у Законі про мови в Україні, Декларації про державний суверенітет України, Конституції України.

Мета статті полягає у дослідженні стану писемного мовлення в українських школах Галичини міжвоєнного періоду XX ст., аналізі процесу формування культури усного та писемного мовлення.

Виклад основного матеріалу. В українських школах Галичини міжвоєнного періоду XX ст. особливою частиною навчання рідної мови було вивчення стилістики. За стилем можна побачити знання з рідної мови, вміння практичного використання знань на практиці, а також рівень інтелігентності людини. Проте не кожен учитель володів методикою навчання стилістики,

навіть якщо сам був добрим стилістом. У міжвоєнний період ХХ ст. у Франції для навчання стилю працювали окремі висококваліфіковані вчителі. У Чехословацькій республіці учителі-стилісти писали методичні праці про навчання стилю, а також проводили вакаційні курси для вчителів, на яких показували практично, як вчити стилістики, щоб дитина наважилася висловити власні думки і укласти їх в письмовій формі [Адський, с.22]. Навчання стилю, за А.Домбровським, не було окремою ділянкою серед навчальних предметів у народній школі. Стиль хоча і був невіддільною частиною рідної мови, навчання кожного предмету так чи інакше впливало на формування стилю, оскільки кожен вияв дитячої думки в процесі вивчення загальноосвітніх предметів це навчання усного стилю. При наявності достатньої кількості часу він переходить у письмовий стиль, коли йдеться про власний виклад думок.

Формування письмового стилю, чи культури писемного мовлення, базувалося на мовних проявах усного стилю. Початком формування усного стилю можна вважати уже бесіди з дітьми у перших класах, якщо вони велися на близькі дитині теми та не сухим, офіційним, нецікавим способом. У статті «Навчання стилю в народній школі» А.Домбровський описує основні вимоги до вчителів крізь призму педагогічних та методичних засад, щоб успішно досягти головну ціль навчання – розвиток мовних здібностей, впорядкування думок як основи письмового стилю. Учитель повинен знати соціальні відносини батьків та оточення, в яких росла і виховувалася дитина, та вести бесіду з дитиною про це. Дозволяти індивідуалізацію бесіди, лиш на завершальному етапі підводити до узагальнення. Такий методичний підхід був бажаний особливо у тих містах, де до одного класу ходили діти різних соціальних станів, і не завжди могли розуміти радості, домашні порядки, звичаї своїх товаришів, що жили і виховувались в інших соціальних умовах. Заводити бесіди на цікаві та зрозумілі для всіх дітей теми. Не виходити передчасно за межі оточення дитини. Керуватися настроями, іноді зовнішніми та внутрішніми умовами, що викликають зацікавлення. Кожну бесіду при можливості унаочнювати конкретними предметами, малюнками, театралізацією, моделюванням, позаяк лиш у такий спосіб можна достукатися до дитячої душі, дитина говорить про

те, що перейшло через її усвідомлення, що вона пережила наяву або в уяві, що засіло в її душі. Несміливих до розмови дітей спонукати до бесіди навідними запитаннями, добираючись до їхнього мовного центру. Попри те «балакунів» не спиняти в бесіді, якщо вони вже почали говорити, бо так можна знеохотити їх, викликати душевну депресію. Балакучість є виявом внутрішньої потреби, а тому не варто занедбувати це невідповідною педагогічною поведінкою. Навіть коли виникає необхідність зупинити активних дітей, треба їм пообіцяти, що вони зможуть продовжити свою розповідь після того, як будуть опитані решта дітей. Учитель повинен озброїтись належною терпеливістю, вислуховувати всіх дітей із зацікавленням, ніколи не критикувати, навіть якщо дитина відволічеться від основної теми розмови. Мовлення учителя повинно бути гарним, поправним, барвистим, стильовим [Домбровський, Навч, с.2].

Метою навчання стилю було довести знання рідної мови до такого рівня, щоби діти вищих років навчання здатні були придбані знання логічно порядкувати в цілості, щоби знаменом тієї цілості, яку назвемо дитячою творчістю, був власний, суб'єктивний погляд на зміст, відчуття стильової краси та краси мови, вислову й образності [Домбровський, Навч, с.2].

Умовою доброго «стилізування» методисти вважали вміння спостерігати за процесами суспільного життя у різному оточенні та різних місцях, наприклад, вдома, в школі, на вулиці, на подвір'ї, на пасовиську, в читальні, в театрі, в процесі роботи, святкування. А також вміння зауважувати та запам'ятовувати враження про життя природи в різні пори року: у городі, саду, пасіці, на полі, лузі, ставку, болоті, річці. Методичним засобом для накопичення вражень та емоцій були прогулянки, театралізація, малюнки, моделювання. Невміння спостерігати, помічати та описувати враження та емоції вважали «ознакою недорозвинення інтелекту, ознакою злого виховання» [Домбровський, Навч, с.3].

Значну роль у процесі розвитку мовлення відігравав вибір теми. Методисти рекомендували обирати такі теми, які дитина може зрозуміти, уявити собі, з яких має досвід, зокрема теми з найближчого оточення дитини. Розглянемо детальніше, які теми перераховує А. Домбровський у статті

«Навчання стилю в народній школі». Автор поділяє написання творів на репродукційний стиль та продуктивний стиль.

Для формування репродукційного стилю пропонувалися теми: 1.З життя в школі: наші забави. 2.Що ми робили ми в класі? 3.Наші малюнки. 4.Як збираємося додому? 5.Як ідемо додому? 6.Наша прогулянка (в поле, ліс, над річку, до ставка). 7.Як бавлюся вдома? 8.Як помагаю мамі (татові) в роботі?

Для формування продуктивного стилю спершу діти описували легкі теми: 1.Наш котик (песик, коровка, коник). 2.Як бавиться моя сестричка (братик)? 3.Як бавимося в лісі (на пасовиську)? 4.Як рубають дрова? 5.Як замітають хату (вулицю)? 6.Як садять картоплю (капусту, щепи)?

На п'ятому році навчання рідної мови приступали до перших спроб вільного стилю, до опрацювання тем із суспільного життя, де бралися до уваги «розмови при полагоджуванні щоденних господарських та домашніх потреб»: 1.В сусіда, коли йдемо за якою позичкою – плуга, борони, коня, насіння, муки, хліба, грошей. 2.В ремісника, коли замовляємо чоботи, одяг, знаряддя. 3.В торгівлі, коли йдемо за якою покупкою. 4.Товариські розмови в гостині в своїх, у чужих, у читальні, на вечірках, при роботі, пряденні, шитті.

Складніші для дітей теми, що стосувалися споминів пережитих подій: 1.Моя пригода... 2.Пригода на вулиці. 3.Як я господарила замість мами? 4.Що оповідав брат (тато) про війну? 5.Як ми бавилися вдома, як нікого не було? 6.Що робимо смерком? 7.Що оповідають ввечері? 8.Рух на вулиці в ярмарковий день. 9.На базарі. 10.На залізниці. 11.В трамваї. 12.На похороні. 13.У відпустці. 14.На святій вечір. 15.Як ми колядували на «Рідну Школу»? 16.Звичаї на свято коляди в давніх слов'ян. 17.Віра наших предків. 18.Як присвоювати звірят?Цікавими також були теми про народні повір'я: про русалок, лісовиків, болотяників, водяників, лісовиків, мавок, чарівниць та ін.

Серед найскладніших для написання тем А.Домбровський називає переміну оповідної форми казок і байок на пряму, драматичні форму та написання листів. Написання листів варто розпочинати на сьомому році навчання. Листи повинні бути написані з дійсної потреби, а не як взірці [Домбровський, Навч, с.3].

Автор вважав, що після написання стильової праці учень повинен уважно прочитати свій твір, виправити стилістичні, граматичні та правописні помилки, потім переписати до окремого зошита. Особлива позиція автора щодо читання та виправлення твору сусідом, перевірка дітьми робіт одне одного не має ніякого педагогічного значення. Проте, за А.Домбровським, велике виховне й навчальне значення має читання вголос у класі кількох праць, які вчитель відзначив як найкращі, середні та слабші, щоб діти могли вслухатися та оцінити їхню стилістичну вартість. У такий спосіб діти починають інтенсивніше працювати, очікуючи похвали.

Для прикладу в таблиці 1. «Порівняння усного та писемного мовлення учнів» наведемо відповіді в усній (без підготовки) і письмовій (після підготовки) формі на тему «Що я знаю про сніг?» двох учнів третього класу Львівської гімназії міжвоєнного періоду ХХ ст. Твори подані без корекції помилок, усні відповіді записані вчителем[Домбровський, Навч, с.4].

	<i>Усне мовлення</i>	<i>Писемне мовлення</i>
<i>Андрійко</i>	<p><i>Як я вчора ішов з Крупнянської, то видів, що на дереві так був замерз сніг і він таки не відірвався як я ударив.</i></p> <p><i>Як я іду з Крупнянської то сніг мені віє в ноги і мені зимно.</i></p> <p><i>Як є дуже велика зима, то сніг навіть може засипати хати, а в літі той сніг стопиться і може залляти дома.</i></p> <p><i>Як хтось посадить зернятко, а впаде велика купа снігу на нього, то може земля так придуситимоцно зернятко, що аж воно роздуситься та й на другий рік не може вирости.</i></p>	<p><i>Як дуже зимно, то не падає дощ, бо пара замерзне та й падає сніг. Свіжий сніг біленький і пухкий. Як я взяв сніг до руки, то він стопився, бо вода тепліша. Як вийшов у дядя на сходи то посковзнувся, а як придивився то побачив, що зі снігу зробився лід. Як взяв лід до рота, то мамця сварила, бо можна застудити горло.</i></p>
<i>Юрцьо</i>	<p><i>Сніг дуже зимний і білий. Сніг дуже твердий, як його зімняти, так як лід. Сніг збирається зі замерзлої пари. Зі снігу можна робити боввани.</i></p>	<p><i>Сніг падає з хмар. Як сніг впаде доперва на землю, то він є пухкий, білий і зимний.</i></p> <p><i>Як я набрав снігу до пуделка і приніс до хати і трохи</i></p>

	<p><i>Сніг як доперва впаде то дуже сипкий. Сніг потрібний рослинам, бо він маленькі корінці закриває, щоби вони не змерзли від зимна і вже не замерзають. Сніг заважає їхати автом. Як возьметься сніг до руки і дасться до пуделка, і занесеться до теплої хати, то за п'ять мінут розтопиться.</i></p>	<p><i>поносив, а потім отворив пуделко, то в ньому вже не було снігу, а пуделко було мокре. А як я зімняв у руці сніг, а він зробився твердий, а я кинув його об землю, то він таки не розбився.</i></p> <p><i>Зі снігу як загірється зробиться вода, а з води, як застудиться зробиться лід.</i></p>
--	---	---

Таблиця 1. Порівняння усного та писемного мовлення учнів

Як видно з таблиці 1., учні в усному мовленні вживають більше діалектизмів, речення побудовані недостатньо правильно. Речення в усному мовленні не пов'язані між собою. В усному мовленні хлопчики використали більше лексичних одиниць, у першому творі трапляються повтори. Їхній учитель А.Домбровський зазначає, що як для учнів третього класу, твори цілком добрі. Учні двох різних типів: «обсерваційний та пам'ятневий», що важливо знати при навчанні дітей.

Р.Шкляр у праці «Ще в справі виправлювання помилок» писав, що на практиці ані орфографічні вправи, ані письмові роботи не забезпечують правильного писемного мовлення. Тільки шляхом перевірених та виправлених учителем помилок прищеплюється навик правильного письма[Шкляр]. Помилки варто виправляти обережно, оскільки діти часто бувають амбітними, вказівка на помилку часто засоромлює їх або знеохочує.

У школах Галичини використовували різноманітні форми корегування помилок: підкреслення помилок, закреслення, перекреслювання, виписування помилок тощо. Усі форми мали єдину мету – звернути увагу учня на помилку, спонукати усвідомити та надалі не робити такого типу помилок. Проте методисти не рекомендували таких форм, оскільки учень запам'ятовує помилку, а не правильну форму, а тому варто написане неправильно закреслити, а зверху над ним написати червоним орфографічно правильну форму. Але і такий спосіб трактували як недосконалий, оскільки робота із виправленнями виглядала неестетично. Іноді учителі радили заклеювати

помилку білим шматочком паперу, на якому дитина писала вже правильний варіант. Такий вид роботи над помилками забирав занадто багато часу та результат був невиправданий.

Наступний спосіб, який радили методисти, – полягав у позначенні учителем на полях умовними знаками орфографічних помилок, а учні самостійно шукали їх та свідомо виправляли. Такий метод вважали не шкідливим, проте не цілком правильним, позаяк виправлення помилок – це лише контроль дитячого письма. Якщо діти роблять помилки в письмі, це свідчить про недостатню кількість часу в школі на формування орфографічних навичок або про невідповідні та недоцільні форми навчання. Після перевірки зошитів учителеві варто зробити аналіз типових помилок учнів та врахувати це при плануванні наступних вправ на вивчення орфографії.

При аналізі помилок учителеві варто ставити собі такі цілі: 1) занотовувати типові та індивідуальні помилки, 2) встановити рівень успішності виконаних робіт, 3) з'ясувати, які труднощі має кожен учень зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, можна підвести підсумки, що формування культури писемного мовлення залежить від таких чинників: 1. Від уміння впорядковувати свої думки, тобто від усного мовлення, яке безперервно формується впродовж усього навчання. 2. Від засвоєння учнями вишуканої лексики, вміння вживати порівняння та епітети, на що впливає читання творів художньої літератури та вивчення народної творчості під умілим педагогічним керівництвом. 3. Від психологічної підготовки до навчання, від допомоги у переживанні споминів, від відповідного настрою. 4. Від допоміжних методичних засобів: дружлюбного ставлення учителя до дітей, драматизації, співу, малюнків, моделювання.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізі процесу розвитку культури писемного мовлення у вітчизняних школах у другій половині ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Адський. Навчання рідної мови /Адський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства. VI-ий річник. Перша книга. – Львів, 1932. – С.17-25.

2. Домбровський А. Лекція репродуктивного стилю / А.Домбровський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства. VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.5-8.

3. Домбровський А. Навчання стилю в народній школі / А.Домбровський // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства. VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.1-5.

4. Шкляр Р. Ще в справі виправлювання помилок / Рафаїл Шкляр // Шлях виховання й навчання. Педагогічно-методичний тримісячник. Орган «Взаїмної Помочі Українського Вчительства. VI-ий річник. Методика і шкільна практика. – Львів, 1932. – С.15-16.

References:

1. Adskiyi. Navchanniaridnoimovy /Adskiyi // Shliakhvykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «VzaimnoiPomochiUkrainskohoVchytelstva. VI-yirichnyk. Pershaknyha. – Lviv, 1932. – S.17-25.

2. Dombrovskiyi A. Lektsiiareproduktyvnohostyliu / A.Dombrovskiyi // Shliakhvykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «VzaimnoiPomochiUkrainskohoVchytelstva. VI-yirichnyk. Metodyka i shkilnapraktyka. – Lviv, 1932. – S.5-8.

3. Dombrovskiyi A. Navchanniastyliu v narodniishkoli / A.Dombrovskiyi // Shliakhvykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk. Orhan «VzaimnoiPomochiUkrainskohoVchytelstva. VI-yirichnyk. Metodyka i shkilnapraktyka. – Lviv, 1932. – S.1-5.

4. Shkliar R. Shche v spravivypravliuvanniapomylok / RafailShkliar // Shliakhvykhovannia y navchannia. Pedahohichno-metodychnyi trymisiachnyk.

Orhan «VzainnoiPomochiUkrainskohoVchytelstva. VI-yirichnyk. Metodyka i shkilnapraktyka. – Lviv, 1932. – S.15-16.